

zmiernenia trestu, je pre čitateľa veľmi zaujímavá a zároveň by mala byť „povinnou jazdou“ pre každého, kto sa chce venovať nejakému procesu pred Národným súdom. Knihu dopĺňa veľké množstvo príloh, kde si čitateľ môže prečítať paragrafované znenia jednotlivých nariadení, zoznamy sudcov, obžalobcov a prísediacich a aj zoznam všetkých osôb, ktoré boli odsúdené, resp. oslobodené v procese pred Národným súdom. V súvislosti s prísediacimi si autor dal tú námahu a okrem „suchého“ vymenovania prísediacich a politickej strany, ktorá ich vymenovala, uviedol aj počet procesov, ktorých sa daní prísediaci zúčastnili.

Publikáciu by som odporučil každému, kto by sa chcel niečo dozvedieť o ľudovom súdnictve na Slovensku a o činnosti retribučného Národného súdu v Bratislave.

Ivan Nociar
(Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava)

KOLLÁROVÁ, Ivona. *TAJNE : Nebezpečná myšlienka a netransparentnosť komunikačných sietí v čase nepokoja (1789 – 1799)*. Bratislava: VEDA, 2020, 213 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.4.14>

Dejiny cenzúry, typografie, šírenia zakázaných, resp. nepovolených myšlienok a sietí s nimi spojených, sa v slovenskej historiografii stále nachádzajú na pokraji záujmu, i keď poskytujú široké možnosti kladenia otázok a interpretačných postupov. Pre mnohých historikov knižné, ale aj rukopisné médium nepredstavuje tému hodnú výskumu, pretože ho nepovažujú za „skutočné“ dejiny, i keď pri použití nových vedeckých prístupov a interdisciplinarity má obrovský potenciál. Tlačené knihy, rukopisy a cenzúra totiž zachytávajú, ako sa myšlienky osvietenstva a revolúcie dostávali do vzdialeného Uhorska. Tie sa stali integrálnou súčasťou hnutia uhorských jakobínov, ale aj rokovaní komisií k jednotlivým okruhom zákonov, ktoré mal prijať uhorský snem v rokoch 1790, 1791. Keďže išlo po smrti Jozefa II. z hľadiska panovníckeho dvora vo Viedni o nebezpečné názory, podstatná časť šírenia ideí sa odohrávala v ilegálite, čo spôsobilo vznik obmedzeného množstva písomných prameňov.

V poslednej dobe sa poprednou erudovanou odborníčkou v problematike stala Ivona Kollárová so svojou vycibrenou schopnosťou klásť si netradičné otázky, posúvajúce doterajšie poznanie. Na základe veľkého prehľadu publikovanej literatúry, interdisciplinárneho prístupu a archívneho výskumu I. Kollárová prináša v premyslených textoch zaujímavé podnety na ďalší výskum prostredníctvom kladených otázok. Autorka recenzovanej publikácie sa systematicky venuje knižnej kultúre a zaraďuje sa do malej skupiny odborníkov v tejto oblasti, ktorí nerobia len štúdie o celkovom počte kníh v danej knižnici alebo knižnej zbierke. Spolu s ďalšími kolegami hľadá veci ukryté medzi riadkami cenzorských spisov, pamätníkov, vypočúvaní, korešpondencie, pamfletov, rukopisov a kníh.

Po viacerých predošlých štúdiách a monografiách sa Ivona Kollárová rozhodla napísať knihu *Tajne : Nebezpečná myšlienka a netransparentnosť komunikačných sietí v čase nepokoja*, ktorá svojím spôsobom nadväzuje na *Slobodného vydavateľa, myšliaceho čitateľa*. Nová publikácia začína v období, kde skončila predošlá monografia. Časový rámeč sama autorka vymedzila rokom 1789, keď vypukla Veľká francúzska revolúcia a rokom 1799, keď sa k moci dostal Napoleon. Práve toto desaťročie charakterizoval strach z revolúcie, hnutie uhorských jakobínov, uhorský snem v rokoch 1790, 1791, smrť Leopolda II. a prvé roky vlády Františka II. s obratom ku konzervativizmu, sprevádzaným novou cenzorskou politikou. Preto symbolický koniec skúmaného obdobia tvoria roky 1798 a 1799, keď vyšli nariadenia o všeobecnom zákaze požičovní kníh, čítární a obmedzení ponuky kníh, novín i časopisov na verejných miestach. Po prečítaní knihy čitateľ nadobudne pocit istej podobnosti so súčasnou informačnou vojnou dvoch proti sebe stojacich prúdov: konzervatívneho a liberálneho.

Jadro kvalitného textu I. Kollárová rozdelila do šiestich približne rovnako rozsiahlych kapitol, ktoré sa ďalej členia na menšie podcelky. Zároveň kapitoly na seba voľne nadväzujú svojím obsahom od všeobecnejších rámcov ku konkrétnejším tematickým okruhom. Vďaka tomu sa pozornosť vnímavého čitateľa udržiava v očakávaní ďalšej kapitoly, čím sa autorka snažila do textu vtiahnuť i laika. Je evidentné, že I. Kollárová sa svojím kultivovaným a premysleným textom snažila výsledok svojej práce priblížiť aj širšej čitateľskej verejnosti. Historička sama v úvodnej časti priznala, že pôvodnou ambíciou bolo aj sprístupnenie dôležitej témy v zóne dejín čítania – pornografie. Avšak nedostatok relevantných prameňov pre Uhorsko spôsobil nemožnosť charakterizovať tento medzinárodný fenomén knižného obchodu. Vtedy totiž ešte pornografický román predstavoval nositeľa antiklerikálnych a antiabsolutistických myšlienok.

Prvá kapitola *Tajná tlačiareň* priniesla pohľad na neustále prítomnú predstavu nadriadených orgánov o existencii nelegálnej tajnej tlačiarne. Problematická produkcia sa podľa doterajších výskumov do Uhorska dovážala zo zahraničia, ale v roku 1793 sa už v nariadeniach pre kráľovstvo objavil aj pojem tajná tlačiareň. Na základe viacerých vyšetrovaní sa však nepodarilo jestvovanie takejto tlačiarne potvrdiť, ale na základe cenzorských spisov sa dali doložiť nelegálne a pololegálne snahy tlačiarov a vydavateľov vyhnúť sa dozoru v záujme vlastného komerčného úspechu. Tí sa snažili bez akejkoľvek kontroly vytlačiť vo svojich oficiálnych tlačiarňach nikdy necenzurované texty a ich identifikáciu sťažiť falošnými vydavateľskými údajmi, pričom prím medzi nimi hrali Landererovci. Na pokútne aktivity tlačiarov následne reagovali nariadenia pre jednotlivé cenzorské úrady.

Druhá kapitola *Spiritus Gallicus* sa venovala vplyvu revolučných myšlienok na uhorské prostredie. Strach z nich spôsobil, že cenzori začali oproti predošlému obdobiu prísnejšie nazeráť na jednotlivé tituly a preventívne zakazovali aj to, čo na prvý pohľad neobsahovalo poburujúce názory. Úrady sa ďalej za každú cenu snažili zabrániť aj dovozu politicky nevhodných francúzskych a čiastočne nemeckých novín. Dôležitým výsledkom šírenia revolučných myšlienok bola atmosféra snemu v rokoch 1790, 1791, na ktorom sa v duchu prebúdajúceho sa moderného maďarského nacionalizmu zdôrazňovala sloboda myslenia v záujme rozvoja národa. Na sneme vznikli viaceré komisie, ktoré mali pripraviť legislatívne návrhy na všetky dôležité reformy zriadenia Uhorska.

Medzi inými sa konštituovala aj komisia pre nový zákon o slobode tlače, ktorý nakoniec nebol vôbec prijatý.

Tretia kapitola *Tajný knižný obchod* sa vďaka zachovaným cenzorským spisom a legislatívnym nástrojom pozrela na kníhkupcov v situácii prísnejšej kontroly, aby nedochádzalo k masívnemu rozširovaniu nevhodných textov. Zostrený dohľad však spôsobil vytvorenie ilegálneho knižného obchodu s rôznymi stratégiami kamuflácie za účelom nezastavenia prisunu žiadanych zakázaných titulov. Využívali pritom služby súkromných osôb s možnosťou importovať knihy pre vlastnú potrebu. Išlo o veľké množstvo prostredníkov z Nemecka, Viedne, Pešti a Bratislavy, hlavne študentov a obchodníkov s iným tovarom. Nezriedka medzi nich patrili stoliční úradníci a iní šľachtici, ktorí nepodliehali kontrole. Na druhej strane sa nedá ani vylúčiť istá spolupráca aj so samotnými cenzormi.

Štvrtá kapitola *V tieni* sa zamerala na v slovenskej historiografii úplne opomínaný aspekt ateizmu, a preto aj s nutným prehľadom jeho európskeho vývoja v dejinách ideí. Ateizmus vo vyššej filozofickej rovine sa neobjavoval len medzi vzdelanými ľuďmi, ale aj medzi obyčajnými obyvateľmi dediny. Tí prostredníctvom spochybňovania existencie Boha, nesmrteľnosti duše, nepoškvrneného počatia a inej dehonestácie svätých vyjadrovali aj svoj odpor voči usporiadaniu sveta. Preto v tom nadriadené úrady videli snahu po spravodlivom sociálnom poriadku. Za nebezpečných sa považovali hlavne vzdelaní ľudia a za ich ateistické názory boli častokrát označení ako podvracači verejného poriadku a revolucionári. Preto sa pojem ateizmu vlastne rozplýval v rétorike nebezpečného filozofovania, pokazenej mládeže a ohrozenia budúcnosti štátu.

Piata kapitola *Ludia v sieti* najväčší priestor ponechala radikálnemu osvietencomi a náboženskému nonkonformistovi Friedrichovi Trenckovi, ktorého nakoniec popravili gilotínou vo Francúzsku tesne pred pádom jakobínskeho teroru. Išlo o príbuzného známejšieho veliteľa pandúrov Franza Trencka, ale s rovnako zaujímavým osudom. Predstavoval najvýraznejšiu postavu a symbol netransparentných zámerov. Svojimi pamfletmi, praniejúcimi hlavne katolícku cirkev, sa snažil ovplyvniť diskusie v čase zasadania uhorského snemu v rokoch 1790, 1791. Aby jeho pamflety neboli skonfiškované, ich výtlačky si prevzal od tlačiaru a následne ich predával sám alebo prostredníctvom svojho sluhu. Iba menšiu časť umiestnil do kníhkupectiev.

Šiesta kapitola *Zverejniť – utajiť* sústredila pozornosť na doteraz málo povšimnuté rukopisné pamflety, pamätníky, politické a literárne rukopisy. V letádoch a paškviloch sa kritizovali, ako autorka poukázala na príklade Spišskej stolice, prehrešky kňazov a úradníkov. Boli namierené proti vplyvným a mocným a zachytávali pocit nespravodlivosti, revoltu a snahu po zmene pomerov. Rozvoj rukopisnej tvorby súvisel so snahou vyhnúť sa zostrenej cenzúre, ktorá kontrolovala tlačené práce, ale mala len minimálne možnosti ovplyvniť šírenie opisovaných textov v istých spoločenských kruhoch. Osobitnú skupinu tvorili snemové paškvily vyjadrujúce skryté názory na prerokované záležitosti. Hodnotenie tohto segmentu pre dosiaľ chýbajúci systematický výskum však priniesol viac otázok ako odpovedí.

Recenzovaná monografia patrí medzi dôležité a ťažiskové práce vďaka svojej interdisciplinarite, o ktorej sa veľa hovorí, ale dosť málo sa pre ňu robí. Kniha ukazuje cestu, ako sa pozeráť na dosiaľ zaužívané predstavy o minulosti. Výsledkom je vysoká

recenzie

profesionálna úroveň textu, ktorého hodnotu neznižujú ani menšie nedostatky. V práci sa čiastočne používa označenie regionálnych šľachtických samospráv termínom župa, čo je nehistorické, dobové slovenské pramene taký termín nepoznajú, vždy sa v slovenských dokumentoch používa označenie stolica. Na strane 27 sa píše o existencii Žilinskej stolice, pričom taká v skutočnosti nikdy neexistovala a je otázne, ktorý región mala autorka vlastne na mysli.

Tomáš Janura
(Historický ústav SAV, v. v. i., Bratislava)